

The phenomenon of scientific paradigm as a methodological basis for interdisciplinary research in the modern scientific space

UDC 35.072:004.73

DOI: <https://doi.org/10.15421/172645>**Mnozhynska Ruslana¹**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-8459-3496>, ruslanamnozhynska@gmail.com**Pikus Ruslana²**Ph.D., Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1951-148X>, pikusruslana3@gmail.com**Vyshynska Halyna³**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0009-0000-1145-0179>, galina.vishinska1@gmail.com¹ National University of Technology and Design (Kyiv, Ukraine)² Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)³ Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (Khmelnytskyi, Ukraine)

Abstract.

Relevance. The study analyzes the scientific paradigm in the context of interdisciplinary research, paying particular attention to the historical preconditions for its emergence, conceptual foundations, transformational mechanisms, and the role of interdisciplinarity in the formation of paradigmatic models. The relevance of the chosen topic is determined by the need to rethink traditional paradigms, their methodology, and epistemological foundations to reveal innovative approaches in science and additional opportunities for knowledge integration.

The purpose The aim of the work is to provide a theoretical justification for the scientific paradigm as a phenomenon and to examine its specifics in the context of interdisciplinary scientific practices.

Results. The study characterizes the historical preconditions for the emergence of the concept of “scientific paradigm”; examines the paradigmatic concepts of T. Kuhn, I. Lakatos, and K. Popper; the relationship between the scientific paradigm and contemporary knowledge is analyzed; it is shown how scientific revolutions and methodological integrations transform the concept of the paradigm, and interdisciplinary research forms its new models. It is established that the development of science in a historical perspective was complex and determined by internal epistemological factors and external sociocultural influences. It is found that scientific revolutions cause a transformation of the basic principles of cognition, changing the methodological, worldview, and communicative foundations of scientific activity.

Conclusions. Interdisciplinary research is the foundation for the development of modern science, as it ensures the formation of new paradigms, integrating scientific methods and concepts, rethinking the ontological and epistemological foundations of scientific knowledge, generating innovative models and scientific directions, changing the form of organization and communication of the scientific community, etc.

Keywords: scientific paradigm, interdisciplinarity, scientific revolution, methodological integration, innovative models, epistemological factors, transformations

Феномен наукової парадигми як методологічна основа міждисциплінарних досліджень сучасного наукового простору

Множинська Руслана¹, Пікус Руслана², Вишинська Галина³¹ Київський національний університет технологій та дизайну (Київ, Україна)² Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)³ Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (Хмельницький, Україна)

Анотація.

Актуальність. У дослідженні проаналізовано наукову парадигму в контексті міждисциплінарних досліджень, особливу увагу звернено на історичні передумови її виникнення, концептуальні основи, трансформаційні механізми та роль міждисциплінарності у формуванні парадигмальних моделей. Актуальність обраної теми зумовлена потребою переосмислити традиційні парадигми, їх методологію та епістемологічні засади, щоб показати інноваційні підходи в науці та додаткові можливості для інтеграції знань.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування наукової парадигми як феномена та розгляд його специфіки у координатах міждисциплінарних наукових практик.

Результати. У межах дослідження охарактеризовано історичні передумови виникнення поняття «наукова парадигма»; розглянуто парадигмальні концепції Т. Куна, І. Лакатоса та К. Поппера; проаналізовано взаємозв'язок наукової парадигми з сучасним пізнанням; показано, як наукові революції та методологічні інтеграції трансформують уявлення про парадигму, а міждисциплінарні дослідження формують її нові моделі. Встановлено, що розвиток науки в історичній перспективі відбувався комплексно і визначався внутрішніми епістемологічними чинниками та зовнішніми соціокультурними впливами. З'ясовано, що наукові революції викликають трансформацію базових засад пізнання, змінюючи методологічні, світоглядні й комунікативні основи наукової діяльності.

Висновки. Міждисциплінарні дослідження є фундаментом для розвитку сучасної науки, адже забезпечують утворення нових парадигм, інтегруючи наукові методи й концепти, переосмислюючи онтологічні та епістемологічні засади наукового пізнання, генеруючи інноваційні моделі та наукові напрями, змінюючи форму організації та комунікації наукової спільноти тощо.

Ключові слова: наукова парадигма, міждисциплінарність, наукова революція, методологічна інтеграція, інноваційні моделі

Стаття надійшла / Article arrived: 13.11.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.12.2025

Вступ.

Актуальність. У сучасному світі науковий дискурс розвивається стрімко та динамічно, заохочує поєднувати різногалузеві знання, розглядати складні об'єкти, а проблем соціальної, культурної, технічної та природничої сфери вирішувати комплексно. Зважаючи на масштаби контексту, з якими щоденно стикається кожен дослідник, природною стала розробка цілої системи концептуальних засад, методологій і ціннісних установок, яка у різні історичні періоди слугує орієнтиром для наукових спільнот і дозволяє їхнім учасникам обирати актуальні й важливі теми для розгляду. Йдеться про ту ключову аналітичну категорію, яку у фахових колах прийнято називати науковою парадигмою і яка ще й досі трактується як суперечливий і неоднозначний феномен. Справа в тому, що саме визначення «парадигми» для лінгвістики, філософії науки, соціології, культурології, інженерії та багатьох інших галузей звучить специфічно, а тому й потребує негайного теоретичного та практичного вирішення. Особливо в умовах міждисциплінарної та трансдисциплінарної взаємодії, коли різні наукові традиції можуть продукувати нові форми організації знань і трансформувати сучасні науки. Актуальність запропонованого дослідження викликана необхідністю переосмислити усталені парадигми, переглянути методи та епістемологічні засади, щоб увиразнити інноваційні підходи в науці та показати додаткові можливості інтеграції знань. Наукова парадигма дозволяє простежити закономірності розвитку наукових революцій, виявляє комунікативні особливості наукових шкіл і показує, як створювався новий інтелектуальний простір, в якому нівелювалися традиційні межі між дисциплінами. Звідси – важливість вивчення парадигмального виміру науки не лише з теоретичної, а й із практичної точки зору, щоб оптимізувати виробничі процеси і з розумом вирішувати комплексні проблеми сучасності.

Аналіз попередніх публікацій. Дослідження феноменальності наукової парадигми в контексті міждисциплінарних підходів постійно знаходиться в центрі уваги провідних науковців України та світу. Причому кожен автор із власної наукової позиції формує, осмислює або критично переосмислює заявлене поняття та розширює його застосування у різних галузях знань, забезпечуючи тим самим розвиток міждисциплінарних підходів сучасного наукового знання. Так уможливилася різногалузєва методологічна інтеграція, сформувався єдиний науковий простір, підвищилася якість наукових досліджень, а також відкрилися нові перспективи для впровадження інновацій та розв'язання сучасних складних проблем. До прикладу, О. Маруховська-Картунова активно досліджує розвиток уявлень про наукову парадигму, аналізує парадигмальну концепцію «наукових революцій» Т. Куна та її безпосередній вплив на розвиток філософії науки (Маруховська-

Картунова, 2016). В. Пазенок переконує, що сучасна парадигмістика інтегрує знання, «які допомагають не лише з'ясувати динаміку різноманітних галузей науки, а й встановити певні спільні елементи, визначити єдність наукових структур. У ролі таких інтеграційних галузей дослідження у XX столітті виступають кібернетика, загальна теорія систем, синергетика» (Пазенок, 2001, с. 16). А. Фурман розглядає методологічну концепцію парадигми «як складне метатеоретичне утворення неklasичного типу наукової реальності» (Фурман, 2013) та характеризує її переваги й недоліки, спроєктовані на сучасний дискурс філософії та науки. С. Єрмакова, О. Іванова та М. Буренко розмежовують поняття «парадигма», «освітня парадигма», та «парадигма вищої освіти» і окреслюють особливості парадигми вищої освіти в Україні: інформатизацію, формування професійної компетентності, технологічність, цифровізацію, інноваційність, науковість, неперервність освітнього процесу, безпечність та стабільність, інтернаціоналізацію, інтеграцію, гуманізацію тощо (Єрмакова, 2023). Попри таку дослідницьку зацікавленість, однак, розгляд наукової парадигми як феномену в міждисциплінарному контексті все ще достатньо не опрацьований, що ми й намагатимемося вирішити в межах запропонованої роботи.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування наукової парадигми як феномена та розгляд його специфіки у координатах міждисциплінарних наукових практик. Першочерговою необхідністю нашого дослідження є аналіз історичних передумов виникнення поняття «наукова парадигма»; розгляд парадигмальних концепцій Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поппера; вивчення взаємозв'язку наукової парадигми з сучасним пізнанням; показ того, як наукові революції та методологічні інтеграції трансформували уявлення про парадигму, а міждисциплінарні дослідження сформували нові її моделі.

Наукова парадигма, що виступає формою організації та розвитку наукового знання стала об'єктом нашого дослідження, а специфіка її функціонування в міждисциплінарному контексті – його предметом.

Методи дослідження. Дієвим у роботі виявився метод теоретичного аналізу та синтезу, за допомогою якого ми систематизували наукові підходи до розгляду парадигми як феномена; історико-логічний метод дозволив простежити еволюцію поняття у різних часових проміжках; застосування порівняльного аналізу показало спільні та відмінні риси численних парадигмальних моделей та методологічних шкіл; структурно-функціональний метод визначив роль парадигмальних елементів у процесі організації знань; міждисциплінарний підхід став нашою базовою методологічною стратегією, яка дозволила одночасно інтегрувати різні системи наукового знання тощо.

Результати дослідження.

У ХХІ столітті ніхто вже не сумнівається, що наукова парадигма – це «система її вихідних категорій, ідей, положень, допущень і принципів наукового мислення, що дозволяє давати несуперечливе пояснення досліджуванім явищам, вибудовувати теорії й методи, на основі яких реалізуються дослідження» (Сенкевич, 2021, с. 168). Однак такому формулюванню передувала складна історія становлення, що сягала своїм корінням філософського осмислення природи наукового знання і пройшла шлях від класичного отождествлення науки з лінійним процесом накопичення фактів до уявлень про неї, як про динамічну систему, що чергувала періоди стабільності та епістемологічні зрушення. Філософія позитивізму, що вважала наукову істину об'єктивною та універсальною, у XVII–XIX століттях забезпечила домінування раціоналістичної моделі. Але новий світогляд на початку XX століття поставив під сумнів істину, що наукова методологія і знання є незмінними.

Неопозитивісти закликали логічно та емпірично обґрунтувати наукові твердження, однак їх надмірна схильність до верифікаційних критеріїв, відмежувавшись від історичної зміни знань і ролі наукових спільнот, виявилася обмеженою та стала поштовхом до появи концепції парадигмальності. Вагомий внесок у трактування науки зробив К. Поппер (Popper, 2002), переконуючи, що наукову теорію неможливо довести остаточно, тому вона завжди існує у статусі тимчасово не спростованої. Такий погляд дослідника спровокував дискусію про темпоральність наукового знання та механізми, що рухають його вперед. У 1960-х роках Т. Кун теоретично оформив термін «парадигма» у книзі «Структура наукових революцій», назвавши науку соціально організованою діяльністю, в основі поетапного розвитку якої лежить узгоджена система знань, уявлень і норм – парадигма. Вона, на думку вченого, «об'єднує членів наукового співтовариства, і, навпаки, наукове співтовариство складається з людей, що визнають парадигму» (Кун, 2001, с. 188). Кун довів, що науковий прогрес формують фази «нормальної науки», кризового стану та революцій, а в їх межах змінюються парадигми. Як наслідок, наука стала відкритою, дискусійною та історично змінною системою.

Наступний етап у розвитку парадигмальності пов'язаний з іменем І. Лакатоса, що порівнював функціонування парадигми з «жорстким ядром» теорії, що має «захисний пояс» допоміжних гіпотез (Lakatos, 1970). Друга половина XX століття інтерпретує парадигму крізь так званий постпозитивістський підхід, орієнтуючись на соціології знання, конструктивізм, герменевтиці тощо. Визнається соціальна зумовленість наукової діяльності, яка приділяє більше уваги міжособистісним, комунікативним і культурним факторам, а не

виключно раціоналізмові. Так парадигмальний феномен виходить за межі методологічної категорії та стає інструментом аналізу наукових традицій, інтелектуальної взаємодії та трансформації знань.

Констатація факту, що об'єктивістсько-лінійна модель наукового розвитку змінилася на дискретну, а сам він став соціально та культурно зумовленим, заклала основу для сучасного міждисциплінарного погляду на науку, парадигма якої забезпечує взаємодію різних галузей знань, а в її межах формуються нові пізнавальні горизонти. Як стверджує Л. Малиш, «існування парадигм суттєво спрощує діяльність учених, позбавляючи їх необхідності пояснювати засадничі положення теорії чи обґрунтовувати певні поняття. Також на основі парадигми здійснюється відбір релевантних наукових проблем, окреслюється алгоритм розв'язання та обмежується коло їхніх вирішень» (Малиш, 2016, с. 5).

Якщо детальніше розглянути взаємозв'язок наукової парадигми з міждисциплінарним характером сучасного пізнання, то ми побачимо, що це багатовимірний, динамічний, однак надзвичайно конфліктогенний процес, через який наука у ХХІ столітті отримала епістемологічну структуру. Простіше кажучи, панівна наукова парадигма, з одного боку, визначає норми, межі та методологічну основу міждисциплінарних ініціатив, а з іншого – міждисциплінарний підхід долає кордони та дозволяє переосмислювати і трансформувати парадигмальні правила. Виходом з такої парадоксальної ситуації може стати пошук сумісних онтологій, методологій, критеріїв та орієнтацій, що будуть прийнятними для нових інтеграційних проєктів.

Існує кілька тактик, що можуть забезпечити коректну взаємодію між парадигмами та міждисциплінарністю:

- Трансляція ідей – використання термінів, концептів та моделей однієї дисципліни, які стануть такими ж «зручними» для іншої (boundary objects / граничні об'єкти). Наприклад, поняття «модель» або «мережа» однаково успішно функціонують у фізиці, біології, соціології та інформатиці та допомагають забезпечити спільну мову для співпраці.

- Утворення «торговельних зон» (trading zones) – локалізація комунікативного простору, у якому представники різних наукових шкіл погоджують спільні протоколи співпраці та, зберігаючи власну парадигмальну автономію, обирають прийнятну для усіх методологію.

- Евристична синергія – утворення нових методів та гіпотез шляхом зіткнення різних підходів. Таким способом, наприклад, утворилися міждисциплінарні когнітивні науки, що синтезувавши психологічні, лінгвістичні, інформаційні та філософські знання, почали вивчати мислинневі та пізнавальні процеси людини і штучного інтелекту тощо.

Ми вже згадували, що міждисциплінарність можна сприймати за рушій парадигмальних змін. Це відбувається тоді, коли прагнення інтеграції виходить за межі тієї парадигми, в межах якої мало б існувати. Тоді невідповідність дійсності та очікування переростає в кризу, а вона є поштовхом до парадигмального зсуву. Так виникла, наприклад, молекулярна біологія, в якій поєдналися хімічні, фізичні та біологічні методи і прийоми, що спровокували перегляд традиційного погляду на спадковість і життєві процеси. Схожі тенденції простежуються й у сучасних міждисциплінарних напрямках – системній біології, біоетиці, цифровій гуманітаристиці та сталому розвитку. Усі вони, застосовуючи вже відомі інструменти різних дисциплін, породжують власні концептуальні рамки-конкуренти традиційним парадигмам і у певних контекстах можуть витіснити їх за межі.

Звичайно, інтеграція в науці не завжди відбувається легко. Її часто можуть затримувати або ускладнювати процеси так званої епістемологічної несумісності. Відбувається це тоді, коли наукові парадигми ґрунтуються на абсолютно різних онтологічних припущеннях та таких же епістемологічних методах і стандартах, що унеможливають пряме «запозичення» термінів або результатів дослідження. Виходом із такої ситуації стає пошук інструментів метакомунікації – узгоджених протоколів, спільних математичних або обчислювальних формалізмів, проміжних понять тощо, а також інституційних форм підтримки таких, як міждисциплінарних центрів, спільних грантів, навчальних програм.

Не слід забувати також про інституційні та культурні фактори. Парадигмальна інерція, скажімо, підсилюється за допомогою традиційних академічних структур: факультетів, департаментів, журнальних редакцій, застарілих навчальних програм і звичних методів оцінювання. Успішна ж міждисциплінарна практика потребує зміни у нагородженні за труди, побудови адаптивних структур і нової освіти, яка б поєднала всебічну підготовку теорії з фаховими компетенціями суміжних галузей знань. Такими освітніми інноваціями можуть стати міждисциплінарні програми для магістрів і докторів, курси наукової комунікації та командної роботи – важливої ланки у формуванні місточків між парадигмами.

Коли відбувається інтеграція наукових парадигм, стимулюється розвиток інновацій, з'являються нові методи і теорії, вирішуються складні завдання прикладного типу, які вже не обмежуються рамками однієї дисципліни, підвищується соціальна релевантність науки тощо. Викликом для дослідника можуть стати ймовірні ризики, коли задія інтеграції спрощуються або редукуються складні дисципліни, розпорошується методологічна відповідальність,

а міждисциплінарне «проникнення» відбувається поверхнево, не маючи під собою глибокого теоретичного підґрунтя. Тоді створюється хибне відчуття, що проблеми не існують, бо їй ніхто адекватно не перевіряє, не узгоджує стандарти й не пише трансдисциплінарних рецензій.

Лише стратегічні підходи здатні забезпечити продуктивний зв'язок між науковими парадигмами та міждисциплінарністю. До них відносяться такі складові:

- розробка методологічних протоколів, у яких поєднуються різноманітні дані та валідаційні стратегії;
- інституційна підтримка довготривалих міждисциплінарних проєктів – гнучка форма оцінювання та фінансування;
- розвиток освітніх програм, які формують компетентності у сфері методологічного плюралізму, комунікації та етичної відповідальності;
- стимуляція «перехідних» дисциплін і концептів, здатних виявляти спільні точки дотику для різних парадигм (як-от, теорії складних систем, інформаційні підходи, моделі мереж).

У процесі створення нової парадигми науки міждисциплінарність виконує цілий ряд функцій:

– Стимулює переосмислення наукової методології. Під час інтеграції різногалузевих підходів наукові проблеми можуть формулюватися по-новому, змінюючи критерії їх істинності, а дослідницькі парадигми – уточнюються. Тому, без синтезу психології, нейробіології, лінгвістики, інформатики та філософії свідомості не утворилися б когнітивні науки, а без міждисциплінарних практик не виникла б біоінформатика, соціальна нейронаука та цифрова гуманітаристика – сучасні науки, що вже формують власні мікропарадигми, здатні у перспективі стати домінуючими моделями науки.

– Виступає каталізатором наукових революцій та інновацій. Різні методологічні традиції, взаємодіючи, створюють когнітивний прорив. Справа в тому, що парадигмальна конкуренція перетворює прикордонні знання на простір, де зароджуються нові концептуальні структури, які можуть позмагатися з усталеними способами пізнання. Так відбувався розвиток квантової механіки, у природознавстві впроваджувався системний аналіз, а у соціогуманітарних науках впроваджувалося математичне моделювання тощо.

– Формує нові типи наукової взаємодії та комунікації, змінюючи соціальну організацію наукової спільноти. Парадигма вже не асоціюється виключно із дисциплінарним утворенням, а набуває характеру мережі, у якій вільно циркулюють ключові ідеї різних галузей знань, а їх дослідницькі структури стають гнучкими і мобільними, адаптуючи сучасну науку до реалій швидкозмінного цифрового середовища.

Висновки.

Досліджуючи феномен наукової парадигми крізь призму міждисциплінарного підходу, ми встановили, що розвиток науки в історичній перспективі відбувався комплексно і визначався внутрішніми епістемологічними чинниками та зовнішніми соціокультурними впливами. Увівши в науковий обіг термін «парадигма», такі дослідники як Т. Кунн, І. Лакатос і К. Поппер прагнули пояснити нерівномірність та революційність наукового прогресу.

З'ясовано, що наукові революції викликають трансформацію базових засад пізнання, змінюючи методологічні, світоглядні й комунікативні основи наукової діяльності. У цих процесах ключову роль відіграє взаємодія різних дисциплін, оскільки саме міждисциплінарний простір стає середовищем для появи нових ідей, інтелектуальних синтезів та інноваційних дослідницьких практик. Інтеграція методів і концептів сприяє формуванню нових парадигмальних моделей, які відзначаються складністю, відкритістю та гнучкістю.

Рушійною силою сучасного наукового розвитку

є міждисциплінарність. Вона забезпечує перехід від традиційних та обмежених рамками парадигм до так званої мережевої, інтегративної та динамічної структури знання. Лише такий вимір дозволяє науковій парадигмі стати чимось більшим, ніж просто теоретичною конструкцією, а ще отримати статус універсального механізму, що забезпечує самооновлення науки в тих умовах, коли невпинно зростає складність глобальних викликів та інтелектуальних потреб людства. Таким чином, міждисциплінарні дослідження є фундаментом для розвитку сучасної науки, адже забезпечують утворення нових парадигм, інтегруючи наукові методи й концепти, переосмислюючи онтологічні та епістемологічні засади наукового пізнання, генеруючи інноваційні моделі та наукові напрями, змінюючи форму організації та комунікації наукової спільноти тощо. Саме тому, під міждисциплінарністю слід розуміти не лише форму наукової взаємодії, а й механізм суттєвої трансформації парадигмальних структур, що дозволяє науковцям комплексно, адаптивно та відкрито пізнавати реальність.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Добронравова, І. (Ред.). (2018). *Філософія науки*. Київ: ВПЦ «Київський університет». http://wokinfo.com/media/pdf/wok_fs_rs.pdf
- Єрмакова, С., Іванова, О., & Буренко, М. (2023). Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття. *Академічні візії*, 16, 1–8. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/166>
- Карась, А. (2003). *Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях*. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
- Кун, Т. (2001). *Структура наукових революцій*. Київ: Port-Royal. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kun_Tomas/Struktura_naukovykh_revoliutsii.pdf
- Малиш, Л. (2016). Основні підходи до вивчення структури дослідницької методології. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*, 187, 3–7. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f6e47c1-e30a-4279-abe3-b8aa3bd23d6d/content>
- Маруховська-Картунова, О. (2016). Філософія науки щодо визначення понять «парадигма» і «зміна парадигм» та концепції «наукових революцій» Т. Куна. *Гілея: науковий вісник*, 111, 196–200. https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/marukhovska-kartunova_0035.pdf
- Пазенок, В. (2001). До проблеми становлення сучасної світоглядної парадигми. *Наукові записки. Серія: Філософія та релігієзнавство*, 20, 11–19. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e3a1487-dd39-487d-86b1-541d61fla641/content>
- Сенкевич, Г., Хілько, А., & Аксьонов, О. (2021). Теорія наукових парадигм як модель і методологія наукового знання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32(71), 168–174. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/31.pdf
- Фурман, А. (2013). Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*, 3, 72–85. <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/670>
- Lakatos, I. (1970). History of science and its rational reconstructions. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, 1970, 91–136. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-010-3142-4_7
- Popper, K. (2002). *The logic of scientific discovery*. London: Routledge. <https://philotextes.info/spip/IMG/pdf/popper-logic-scientific-discovery.pdf>

REFERENCES

- Dobronravova, I. (Ed.). (2018). *Filosofia nauky* [Philosophy of science]. Kyiv: Kyiv University Publishing Center. http://wokinfo.com/media/pdf/wok_fs_rs.pdf
- Furman, A. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [Paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psychology and Society*, 3, 72–85. <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/670>
- Karas, A. (2003). *Filosofia hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriiakh i neklasychnykh interpretatsiakh* [The philosophy of civil society in classical and non-classical theories]. Kyiv; Lviv: Ivan Franko Lviv National University Publishing Center. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004613>
- Kuhn, T. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii* [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kun_Tomas/Struktura_naukovykh_revoliutsii.pdf

- Lakatos, I. (1970). History of science and its rational reconstructions. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, 1970, 91–136. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-010-3142-4_7
- Malysh, L. (2016). Osnovni pidkhody do vyvchennia struktury doslidnytskoi metodolohii [Basic approaches to studying the structure of research methodology]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologichni nauky*, 187, 3–7. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6f6e47c1-e30a-4279-abe3-b8aa3bd23d6d/content>
- Marukhovska-Kartunova, O. (2016). Filosofiia nauky shchodo vyznachennia poniat “paradyhma” i “zmina paradyhm” ta kontseptsii “naukovykh revoliutsii” T. Kuhna [Philosophy of science on the concepts of paradigm and paradigm shift]. *Hileia: Scientific Bulletin*, 111, 196–200. https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/marukhovska-kartunova_0035.pdf
- Pazenok, V. (2001). Do problemy stanovlennia suchasnoi svitohliadnoi paradyhmy [On the problem of forming a modern worldview paradigm]. *Naukovi zapysky. Series: Philosophy and Religious Studies*, 20, 11–19. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e3a1487-dd39-487d-86b1-541d61f1a641/content>
- Popper, K. (2002). *The logic of scientific discovery*. London: Routledge. <https://philotextes.info/spip/IMG/pdf/popper-logic-scientific-discovery.pdf>
- Senkevych, H., Khilko, A., & Aksonov, O. (2021). Teoriia naukovykh paradyhm yak model i metodolohiia naukovooho znannia [Theory of scientific paradigms as a model of scientific knowledge]. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 32(71), 168–174. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/31.pdf
- Yermakova, S., Ivanova, O., & Burenko, M. (2023). Paradyhma vyshchoi osvity v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia [The paradigm of higher education in the context of war and global challenges of the 21st century]. *Akademichni vizii*, 16, 1–8. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/166>